

T A R İ H
VESİKALARI

Sayı: 13

Ağustos 1944

Cilt: III

KIRIM TARİHİ

VEYA . .

NECATİ EFENDİ'NİN RUSYA SEFARETNAMESİ

Osmanlı sefaretnameleri hakkında topluca malûmat veren bütün kaynaklarda Defterini Necati Efendinin "Rusya Sefaretnamesi,"nin de yer almakta olduğu görülür. Bu eserin kütüphanelerimizde şimdilik varlığı tanınan üç yazma nüshası vardır. Bunlardan biri ve dergimizde neşredilen metne esas tutulana, Müverrih Esat Efendi Kütüphanesinin İstanbul'da şimdi Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiş bulunan yazmalar arasında 2278 numarada kayıtlı bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi yazmaları arasında 3880 sayıda diğer bir nüshası olduğu gibi Ali Emiri Efendinin Fatih Millet Kütüphanesinde de, son yıllarda istinsah edilmiş üçüncü bir nüshası 831 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Esat Efendi Kütüphanesinin 1882 de tanzim ve neşredilmiş bulunan kataloğunda bu eserin adı sadece "Sefaretname," olarak yazılmış bulunmakta ve müellifinin ismi de "Emin-üd defter Necati," diye gösterilmektedir. 1854 de İstanbul kütüphanelerinin umumi ve alfabetik bir kataloğunu tanzim etmiş bulunan Rusçuk'lu Osman Bey Zade Ali Fethi Efendinin eserinde¹, Esat Efendi Kütüphanesinde bir "Sefaretname-i Rusya," görülmekte ise de bunun hangi Rusya Sefaretnamesi olduğu bilinmemektedir. Sefaretnameler hakkında şimdiye kadar malûmat veren diğer kaynakların da bu eserin mevzuu ve mahiyeti üzerinde durmuyarak sadece adına baktıkları ve diğer sefaretnamelerden ayırmaksızın Defter Emiri Necati Efendinin *Rusya Sefaretnamesi* diye kaydettikleri görülmektedir. Bursalı Tahir Bey merhum, Osmanlı Müellifleri adlı eserinin 1924 te basılan üçüncü cildindeki sefaretnameler listesinde² bu eseri yukarıdaki isimle gösterdiği gibi, o tarihten iki yıl önce Münster Üniversitesinde doçentlik imtihanı veren Prof. Frantz Teschner'in *Osmanlılarda coğrafya* konulu nümune ders takririne eklediği sefaretnameler listesindeki eksikieri tamamlayarak bu dersin metnini 1928 de Türkçeye çevirmiş olan Prof. Hâmit Sadi Selen de Bursalı Tahir Beye atfen aynı ismi tekrar etmektedir³. Prof. Babinger'in 1927 de neşrettiği "Osmanlı tarihçileri ve eserleri," hakkındaki Almanca kitaba koymuş olduğu sefaretnameler listesinde de⁴, aynı ismi ve aynı kaydı bulmaktayız. 1938 de muharrir Tırhan Tan da *Cumhuriyet* gazetesinde sefaretnamelerimizin tam bir listesini vermeğe çalışırken kitabı aynı suretle adlandırdığı gibi 1939 da İstanbul kütüphanelerindeki yazma sefaretnameler hakkında bir lisans tezi hazırlamış olan öğretmen Hidayet Tuncay da bu kitabı yine yalnız bir sefaretname olarak incelemiştir. Ancak Ali Emiri Efendi, eseri kütüphanesine doğru olarak, hem hakiki hem takma adlarıyla kaydetmişse de bu cihet her nasılsa başkalarının pek dikkatini çekmemiştir.

Adı yanlış tanınan bu eser hakkında bugüne kadar eşeşli hiçbir neşriyat yapılmamıştır. Eserin asıl adı kitabın sonunda da kaydedilmiş olduğu gibi *Tarih-i Kırım*'dır. ve Kırım'ın Osmanlı idaresinden çıkması ve Kaynarca Muahedesıyla neticelenen 1769-1774

¹] İstanbul, Bayazıt Umumî Kütüphanesi, yazma No. 5092 ve 5093, *El asar ül-Aliye fi Hazain ül-Kütüb ül-Osmaniye*

²] *Osmanlı müellifleri*, C. III, s. 189-190

³] *Türkiyat Mecmuası*, 1928. C. II, s. 313

⁴] *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Franz Babinger, Leipzig 1927 s. 323-332

Kırım Tarihi

Osmanlı-Rus seferi sırasında Kırım cephesinde olup bitenleri, Kırım'ın ne suretle Ruslar tarafından ele geçirildiğini ve Türkler tarafından nasıl kahramanca müdafaa edildiğini anlatmakta ve bu savaş sonunda Ruslara esir düşmüş bulunan Kırım seraskeri Silâhtar İbrahim Paşa ile maiyetinin Petresburg'a kadar yapmış oldukları seyahattan ve bu seyahat sırasında Rusya'da gördüklerinden bahsetmektedir. 1769-1774 harbinin yapıldığı yıllara ait vekayii zaptetmiş bulunan Vakanüvis Enevri Efendi ile onun henüz basılmamış bulunan eserini esas tutarak devrin tarihini yazmış bulunan Vasıf Efendi, eserlerinde umumiyetle Osmanlı ordusunun esas kuvvetlerinin çarpıştığı Rumeli cephesinden bahsetmekte ve Kırım cephesine sadece temas etmektedirler. Bu itibarla XVIII. Yüzyıl Osmanlı tarihinin Kırım'la ilgili hadiseleri hakkında müşahedeye müstenit malûmat veren bu küçük kitabın hususi bir değer taşıdığı ve henüz kendisinden faydalanmadığı muhakkaktır. Yalnız Cevdet Paşa'nın tarihini yazarken adını açık söylemeksizin *Sergüzeştname* dediği bu eserden bir kısım malûmatı hulâsa ederek kitabına geçirmiş olduğu görülmektedir.⁵

Neşre esas tutulan nüsha, 12X22 (7X15.5) boyunda 22 satırlı 46 varaktan müteşekkildir. *Talîk* ile yazılmıştır. 24 zilkade 1199 (28. IX. 1785) da istinsah olunmuştur. Müstenihî belli değildir. Cetvelsiz ve duraksızdır. Başlıklar arada ve kızmızı ile yazılmıştır. Ebri kâğıt geçirilmiş mukavva kaplıdır.

Neccati Efendi'nin, Kırım serdarı Silâhtar İbrahim Paşa'nın Defter Eminliği ve killiğinde ve bütün harb ve esaret hayatı boyunca maiyetinde bulunmuş Defterhane kâtiplerinden bir zat olduğunu ve esarettен döndükten sonra yine Defterhanede vazifelendirildiğini ve 1775 te Hotin kalesine muvakkat bir memuriyetle tekrar gönderilmiş olduğunu tarihinin muhtelif yerlerinde vermiş olduğu malûmattan öğrenmekteyiz. Bu zatın biyografisi hakkında bunların dışında malûmat edinmek henüz kabil olamamıştır.

Faik Reşit UNAT

Mf. V. Talim ve Terbiye Heyeti Azası

SEFARET-NÂME

Hazret-i Hudâvend-i Hayy u Kadîr ve cenâb-ı Perverdigâr-i Galib ü Nasîr ki küşâyende-i ebvâb-i feth ü teshirdir. Kalem-i hikmet-i bâliğa ve kudret-i galibe ile â'lâm-i zafer-peyâm-i nusret-irtisâm-ı cihandârî unvanını kerîme-i kerâm-i innâ fetahñā leke fetħan mubînā انا فتحتك فتحاً مبيناً ile zîver-âra-yi tasvîr ve cāhidū fi'llahi haqqā cihādihi وجاهدوا في الله حق جهاده emr-i şerîfine imtisal vâcibe-i halden olmağla inn-al-araza li'llāhi yūrisuhā man yaşā' ان الارض لله يورثها من يشاء kelâm-i mu'ciz-nizâmı muktezasınca kabza-i iktidâr-i şevket-medârlarını revnak-furûz-i zabt u teshîr eyledi ve salevât-i zâkiyât ve tahiyyât-i vâfiyât, eşref-i mahlûkat ve mefhar-i mevcûdât, râyet-efrâz-i risâlet, hânûmân-sûz-i bilâd-i dalâlet, en-nebiyy ül-meb'ûsu bi's-seyf, kami' ul-küfri ve'l-hayf sipeh-salâr-i enbiyâ, ser-defter-i asfiyâ, habîb-i Hudâ, şefî-i rûz-i cezâ Muhammedün il-Mustafa cenâb-i âlilerine ihdâ kılınur ki güm-geşteğân-i cibâl-i dalâli cenâb-i (câni-i) salâh u necâta da'vet ile reh-nüma-yi iklîm-i hidâyet olmuştur. Ve teslîmât-i tayyibât âl ü eshâb-i reşâd ü irşâda sezadır ki ilâ ('-i) kelimet-ullâh için

[5] *Cevdet Tarihi*, C. I, s. 81.

süyûf-i kavâdib ile katl-i ehl-i inâd ve kasm-i şîrâk-i şîrk ü fesâd itmişlerdir. Bundan akdem Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend ile musâleha üzere olan Moskolu şerâit-i sulh u salâha riayet etmeyüb cibilliyet-i habâset-siriştileri muktezâsınca nice mahallere bağıteten işâl-i mazarat-ü hasaretleri ve mugayir-i ahid-nâme-i humâyûn hareketleri nümâyân oldukda, şurût ez taht ü dîhîm ve fermân-fermâ-yi şeş cihet-i heft iklim olan Şevketlü Kerâmetlü Pâdişâh-i cihân, Halife-i rûy-i zemîn es-sultan ibn üs-sultan es-sultan Mustafâ Hân ibn üs-sultan Ahmed Hân ibn üs-sultan Muhammed Hân Hazretleri bu bâbda gazâ ve cihâdî murâd ve a'dâ-yi dîn olan Mosko nâm bed-fiâle ber-muktezâ-yi hâl sefer-i humâyûn ehem m ü mühim olmağla ol pâdişâh-i âlem-penâh Efendimiz Hazretlerinin urûk-ı hamîyyet-i sultânîleri müteharrik ü cünbân ve teessür ü gazab-i şehriyârî ve kişver- küşâ-yi iklim-sitânîleri bârik u dürâhşân ve aHz-i sâr için sâdir olan Hatt-ı humâyûn-i şevket-makrûn mücebince cümle vüzerâ-yi izâm ve mîr-i mîrân ve ricâl-i devlet ve yeniçeriyân ve ocakha-i sâire bi-haseb il-merâtib ve zümre-i sipâhiyân ve çavuşân-i şevket-nümâ ve zuamâ ve erbâb-i timar-i eyâlethâ-yi encüm-şümâr ve asâkir-i sâire (-i) benâm ü aklâm islâh-i mizâc-i kâinât ve hayr-hâh-i hakan ve ber-müceb-i evâmîr-i aliyye Anadolu ve Rumeli asâkiri me'mûr oldukları Hotin ve Bender ve Özi ve Kırım ve sâir muhafazalarında mevcûd olmalarıyla Âsitane-i aliyye tarafından hezâr Ordu-yi Humâyûn hareket idüb Davûd Paşa sahrâsına andan kat'-i menâzil ve tâyy-i merâhil ederek Hantepesi nam mahalde bin yüz seksen üç saferinin on ikinci⁶ günü tarihiyle Kırım cânibine me'mûr olan memdûh-ı elsine-i hâs u âm ol vezîri bî-nazîr ve müşîr-i refî' ül-ünvan vali-i Erzurum terkib-i kemâl Serasker-i Kırım-i Hazret-i şehriyârî silihdâr İbrahim Paşa edâm Allahu taâlâ iclâlehunun maiyetinde olan Erzurum ve Trabzon eyaletlerinin tevcihati müşarünileyh hazretlerine tefviz birle emr-i celîl üş-şân sâdir olmağ a ol vechile tevcihat defatirleri tertib ü tahrir ve canib-i mezbûre hizmet-i kitabete kadir Defterhane-i Âmireden en-necâtü fis-sıdk bu fakir-i nâ-kâm vekil-i emîn-i defter farîza-i zimmet kılınmağla **Beyt** :

Kaldım ayakta deyü gam yeme dünyadır bu
Mansıb u câh hemen elde hüner sağ olsun

fehvası üzere hususâ hizmet-i kalem-i padişahî vazifemiz olmağla defatir-i tevcihati sâdir olan ferman-ı âlişan mücebince kalem-i mezbur ketebe- lerinden kişedar vekili olan Feyzullâh Sıdkı ile canib-i mezbureye musa- raat ederek Kırında vâki Kefe sahrâsında cânib-i mezbur Seraskeri müşarünileyh hazretlerine defatir ve emr-i tevcihâtî teslim şüd gurre-i

⁶] 17. VI. 1769.

R. sene 1183⁷ an sebebi Tatar tarih fi 27 Ra. sene 1185⁸ Hulâsa-i kelâm esir olduk ves-selâm *Mısra*:

Hükm-i sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan⁹

Lâkin ahali-i Kırım ve Nogay ve taife-i sairenin keyfiyetleri seyeci'i ^{سعی} (?) tahrir ve tavsif olunur ki kabail-i Tatar yek-pare daire-i itâatden hurûc eylemiştir. *Beyit*:

Gerçi bâtil hemîşe batıl bihüdedir

Suret-i hakdan zuhûr ede veli müşkül budur¹⁰

Çün ordu-yi Kırım Kefe sahrâsında iken Or kalesine gitmek için zâd u zahîre ve mühimmat-i seferiye nakl olunmak üzere ber-mutad-i kadîm dört bin araba verilmek emri-i mühim olmağla Devlet-i Aliyyeye hayırhâh olan Saadetlü Şehbaz Giray¹¹ Kalgay Sultan Hazretlerine Devletlü Serasker vezîr-i âlişan tarafından mektub ve ümera-i Kırma buyrıldı tahrir ve irsal olundukta Kalgay sultan huzûrunda cümle Şirin ve Mirzalar ve erkân-ı devletleri muvacehesinde kıraat olunub mefhumu malûmları olmağla sultan hazretlerine mezkûran cevablarında, bize Osmanlı askerinin henüz iktizası yokdur zira memleket ve kuralarımız harabdır ve araba vermekte reaya fukarasına gadirdir, deyü cümlesi bu güne muhalefet etmeleriyle Saadetlü Kalgay Sultan Hazretleri dahi cümleye hitab edüb: eğer araba vermeyüb askerin dahi lüzumu yoğise cümleleniz arz ü mahzar edesiz ki Devletlü Kırım Hanı Devlet Giray Hazretlerine ve Devlet-i Aliyyeye irsal edelim ne güne ferman-ı âlişan zuhûr eder, dedikde anlar dahi muhalefet edemeyüb lâkin verdikleri iki bin yedi yüz araba ki ordunun mühimmatını güç ile iki def'ada kaldırub Or kalesine varıldıkda lüzümü mertebe dârun-ı kal'aye asker vaz'olundukdan sonra Or kapısından çıkub Heyhat sahrâsı cânbinde Yalnız ağaç tâbir olunur nâm sahrâda ordu ile karar etmekle cümle ocaklı ve ağayan-ı sipahiyan-ı eyalet-i Erzurum ve Trabzon ve asker-i Mısır cümlesi meşveret için Serasker-i gayur Hazretleri dâvet ve müşavere olunub müşarünileyh hazretleri cümleye hitab edüb buyurdular ki: küffar-ı Moskova Saadetlü Kalgay Sultan ile çapul verilmesi bu esnada mûna-

7] 1 rebîul'ahır 1183 = 4. VIII. 1769

8] 27 rebîul'evvel 1185 = 10. VII. 1771

9] Veznin doğru olabilmesi için mısraın

Hükm-i sultan olmasa gelmez hatâ cellâddan
suretinde olması gerekiyor.

10] Doğrusu şöyle olacaktır:

Bâtil hemîşe bâtil ü bihüdedir veli

Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr eder

— Nâbi —

11] Devlet Giray III. ün kardeşi, *Gülbün-i Hanan*, s. 217-218

şib midir? deyü suâl olundukda cümle: münasibdir, deyü vezîr-i müşarünileyh Hazretlerine dualar edüb müşarünileyh dahi kendü kapısı halından ve sair askerden elli beş bayrak¹² tâyin ve Kalgay Sultan Hazretleri dahi kendü askeriyle zikrolunan bayrakları alub yirmi yedi gün zarfında çapul edüb bunca esir ve davar ve kati vâfir kura ve kasabatı ihrâku bin-nâr ederek yüz doksan altı saat yere ve bahada ağır ve götürmekte hafif olan eşyadan mâadâ pay-bend esir ve sair ganâim alub hemen yakub ve yıkub ve a'daya havf vererek cânib-i Kırım'a avdet zafer ve nusret ile mesrur olarak kal'a-i mezbûreye gelüb şenlikler olub ve Hotin vak'ası akabinde olmağla vech-i meşruh üzere nusret-i azîmi der'akab Serasker-i âlişan ve Kalgay Sultan ordu-yı humayuna ve Devlet-i Aliyyeye tahrirat eylediklerinden sonra eyyam-ı şîta dahi duhûl edüb asakire meştâ tertib ve izin verilmekle Serasker-i müşarünileyh dahi Celâdetlü Kalgay Sultan Hazretlerinin hâsları olan derun-ı Kırım'da Karasu nâm mahalde ikamet ve iki aydan sonra meştâ için ordu-yı Kırım'a ferman olunub lâkin ferman sudûruna değin Or sahasında kalmak lâzımgeleydi erbaîne dek askerden helâk olmadık kimesne kalmazdı ve emrin te'hiri sebebiyle meştâ için Kefe'de mahfuz olan zehairi ocaklu neferatı zabtetmek için Defterdar Efendiyi bağlayub ordudan alub bile götürüb Kefe'de mezbûr defterdarı mevzian hapis ve Nüzûl Emîni dedikleri ümm ül-habâis dahi suret-i hakdan gelüb Karasu meştâsında kalub ol vechile vezîr-i âlişana ve eğer ashab-ı ta'yinata iktiza edan ta'yinatdan ocaklu (اوجة او) bir habbe vermeyüb anbarları fuzuli zabt ve Seraskerden sudûr eden buyurulduya dahi itâat etmeyüb her ne hal ise biz-zarûr bahara dek bilâ-ta'yinat meştâda ikamet olundu ve bahar esnasında Kütahya eyaleti vezîr-i Asaf-nazîre tevecüh ve Erzurum eyaleti Karsa me'mur olub ve müşarünileyh Kalgay Sultan Hazretleri dahi azil ve yerine İslâm Giray¹³ Sultan Kalgay olub Bahçe-saray'a teşrif ve anda meksetmeleriyle seksen dört¹⁴ senesi baharında küffâr-ı müşrikîn-i bî-din kesret-i asker ile Or kapısına geliyor deyü haber alındıkda yine ber-mutad-ı kadîm ordu için araba iktiza eylediğini serasker-i âlişan hazretlerinden İslâm Giray Kalgay Sultana tahrirat ve Kefe'de mevcut olan ocaklu ve Mısır askerine bir saat evvel Or kalesi pîşgâhında bulunmak üzere buyuruldu tahrir ve irsal olundu. Kalgay Sultan tarafından bir mikdar araba, Paşa ordusuna ve bir mikdar yeniçeri ve Mısırlı ordularına irsal ve bakisin dahi tedarük olunur ve lâkin Moskoy Or kalesini muhasara ediyor ve bir saat evvel teşrif etmek lâzımdır yoh-

¹²] Tabur veya bölük, bir küçük askeri kıta

¹³] Kırım Hanı Arslan Giray'ın oğullarından

¹⁴] 1770

sa kale gider deyü Kalgay Sultanın tahriratı gün be-gün vürud etmekle serasker-i gayur der'akab teda ük görüb ve henüz dahi bir mikdar Kütahya sipahileri gelmiş idi anları alub ve Kefe'de olan askere tekrar buyuruldu tahrir ve irsal eyledi ve kapısı halkıyla Karasudan kalkub üç konağı bir edüp Or kalesine günlerden bir cuma günü dâhil olub kal'a-i mezbureden küffar-ı mesfurun ordusuna nazar olundukda kalenin sağ cânibinde olan Sasık (صاسق) Denizinden kalenin sol tarafında Bahr-i Siyaha değin çadırlar ile üç buçuk saat yeri kavuşdurub ve tertib-i askeri bilâ metris karar etmişdir emr-i acibdir deyü tefekkür olunur idi. Meğer Tatarlar küffara cevab vermesiyle imiş ve cevabları budur ki hemen gelüb kaleyi sarub bir saat evvel alasız ki zira Osmanlu askeri azdır ve kimi Karasuda ve kimi dahi Kefe'de ve sair mahallededir. Ve Kırım'dan araba verilmeyüb ve bu ana dek zad u zahire dahi yokdur ki gelüb ceng edüb kaleyi hıfzedeler deyü küffar-ı Moskova takviyet vermişler. Anâ binaen ol kâfirler dahi cesaret edüb yürümek üzere imişler Al-'abdu yudabbir v'Allâhu yuqaddir واليه يدير والله يقدر¹⁵ Kârhâne sahibi fail-i muhtar Allahın hikmetden (hikmetinden) haberleri yok idi. Tatarın tedarük eyledikleri gurûr merkebine süvar olub kefere-i hâsirinin asker-i hezimet - menhusası bi-hamd-illâhi taâlâ nâ-gâh asker-i islâmı gördüklerinde tedbirleri bozulub halbuki düşman taşrada olsa çare kabildir lâkin hain içeride olcak hal müşkildir Bu fakîrin anladığı budur ki ukalânın cevablarına göre bu esnada vâki olan mesâib ve beliyatların her asırda ehl-i menasib ve askerinin ve reyalarının niyet-i fâsidederinden lâzımgelmiştir. Padişahların bu babda medhali yokdur. Cenab-ı Rabb ül-âlemîn Kur'an-ı bâhir ul-burhanında buyurmuşdur: inn-Allâha lâyuğayyira mâ bi-ğavmin hattâ yuğayyirû mâ bi-anfusihim ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم¹⁶. Hemen padişahlara umûr-i ehem budur ki hemîşe habl ül-metîn-i şerîat-i seyyid ül-mürselîn aleyh is-selâma muhkem yapışub menasibi ehl olana vireler. Vel-hasil ol yevm-i mezburenin ertesi sebt günü ol vezîr-i sahib-tedbir ve min-Allah it-tevfîk ومن الله التوفيق deyü kaleye asker tertib ve menzil topları amâde olunub bir şeref (eşref) saatde asker-i nusret - şair-i zafer - medâra duâ-i hayr-i icabet birle izin verilüb ehl-i islâm askeri küffara mukabil olub on beş saat imdad-ı rical-ullâh ile lûtf ve inayet-i ilâhi celle ve alâ pîşvâ ve mu'cizât-ı risalet-penâhî rehnüma olub düşmen-i dîn-i hizlân-karîn ile bir ceng-i azîm ve nusret-i bari oldu ki serasker vezîr-i gazi Silahdar-i Hazret-i şehriyârî İbrahim Paşa sa'y-i meşkûr ve fi'l-i mebrûr ve namı dünyada mezkûr ola ve lâkin lisan-ı Arabda asker

¹⁵] Kul tedbirini alır, takdir Tanrınıdır.

¹⁶] Bir kavim kendi tavır ve hareketlerini bozmadıkça Tanrı onlardaki refahı bozmaz. Ra'd suresi. Ayet; 11 *Hak Dini, Kuran Dili M. Hamdi Yazır c. IV, s. 2945.*

hakkında bir nevi esma ile tâbirat beyan olunur. lisan-ı Arabda *Seriyye* 17. سریه deyü kalil ve yarar askere derler. Nihayeti dört yüz nefer kişi ola beş kişiden dört yüze varınca kaç kişi olursa olsun *Seriyye* denilür. Beş kişi, on kişi, elli kişi, yüz kişi, dört yüz kişi varınca güzide kimesnelere *Seriyye* derler. Ba'zılar kavlince beş yüze varınca *Seriyye* derler amma kavli-i sahih beş yüzden artuk ve ziyade olan askere menser مندر derler. Sekiz yüzden artuk olana ceş جيش derler ve dört binden artuk olana hacfel حجل (cahfel = حجل) derler. Kati büyük asker olunca hamis خميس derler ve etrafa perakende olan askere ba's بعث derler ve bir yerde cemolub duran askere kesibe كشيبة (كشيبة) derler. Fûsahâ-yi Arab asker hususunda bu denlü tafsil etmişlerdir. Hakîr derim ki mevcut askerimiz hemen bu zikrolunan askerlerden ba'îd değildir. Zira iki bin mikdar serasker-i âlişan hazretlerinin kapusu askeri ve üç bin mikdarı Kütahyanın timar sipahileri idi, on beş bin mikdar Tatar-ı bî-ar var idi. Lâkin yasağı باصاغو edüb yani tabur olub dururlar idi. Küffar-ı mesfur Tatarlara birkaç top atub cümlesi perakende ve perişan olub nice bin Tatar bu hali görünce gayri açmaz اجاز koyub çekildiler. Geri ol gece kaçıldılar küffarı. Çün sabah oldu hikmet-i Huda bir kesret-i baran oldu ki çamurdan bir türlü hareket kabil olmadı ki küffarın ardınca islâm askeri gidemeyüb ve bu cengden iki gün sonra Mısır askeriyle ocaklı gelüb hal ve keyfiyetleri ma'lûmları olmağla hîr-endam (Hire - endam?) beste olub kaldılar

Hikâyet: Hattâ bir vakit olmuş ki Acem şahları tez tez fevt olurlar imiş. Ol esnada şah olanlardan biri devlet ricallerini ve ulema ve gayrılarını da'vet edüb bu keyfiyetden sual olunub cümlesi cevab edüb bir hikmetdir ki bizlerin dahi ma'lûmu değildir lâkin kusur nedir bilmek murad oldukda civarımızda vâki Hind padişahı olanlar yüz seneyi tecavüz ömür sürerler bizim şahlarımızın ömürleri kalil olmasına sebep nedir Şayed anlar cevab vereler şahım bir elçi ve bir mikdar hediye ve nâme irsal ve bu keyfiyeti Padişah-ı Hindden sual olsa hoş olur dediklerinde şah da münasib görüb bir elçi ve birkaç ulemadan kimesnelere ile hediye ve nâme irsal ve Hind padişahının huzûruna varub hediye ve nâmelerin verüb meğer ol esnada padişahın elinde tarih var imiş mütalâa eder. Bahr-i Muhit kenarında bir cezîre görmüş ve nâmeyi dahi alub nazar kıldıkda gelen elçiyi falân cezîreye ve yanında olan kimesneleri dahi götürün deyü ferman edince bunlar padişahım elçiye zeval yokdur nâmenin cevabını ver deyü niyaz ederler. Nâmenizin cevabı her kaçan ki varacağınız cezîre harab olur ol zaman cevab-ı nâme hasıl olur deyü ol bî-kesleri kaldırub ol cezîreye habs ve zahîre koyub senede bir kere yoklamak ferman olundu. Sene mikdarı ol kimesnelere mahbus olub bun-

^{17]} Çete demektir : Kamus tercümesi.

lar birgün birbirlerine biraderler bizlerin bu babda cürmümüz yokdur bu cezîrenin ancak helâki Hak taâlânın inayetine muhtaçdır. Hemen birlikde olub réca ve niyaz üzere olalım deyü bab-ı niyazda iken nâgâh bir hareket-i arz misillü hal zuhûr edüb, ol cezîre pare pare olub bunlar derya kenarında bî-akl medhuş yaturlar. İşbu mehîb sadâ bir nisf-ı leyde padişahın kulağına girüb tez âdemler irsal edüb ol sadâ derya tarafında mıdır haber gelsün deyü ferman edüb varub sual olundukda sadâ deryadan gelür deyü haber geldikde falan cezîreye âdem koşun ol mahbusları buldukları yerden alub getürsünler deyü ferman olub ol kimesneleri derya kenarında bulub getürdüklerinde birkaç günden sonra huzûr-ı padişaha çıkarub «ey âdemler nâmenizin cevabını aldınız mı?» «hayır padişahım» «Ya âdemler bir padişah ki reaya ve fukaraya merhameti olmya va zulüm ede ol padişah dünyada rahat ve selâmet mi bulur ve ömrü uzun mu olur sizler ki habs olduğunuz cezîre Hak taâlâya nice reca ve niyaz eylediniz ki halâs olmak için ol cezîre helâk oldu ol cevab-nâme budur ki himmât ur-ricâl tağala^c ul-cibâl الجبال¹⁸. Bilmezler ki ol vezir rical-ullâh himmetiyle mansur ve muzefferdir ve bu esnada Kırım'ın Şirinleri¹⁹ ve Nogay mirzaları²⁰ ve erkân-ı devlet nekbetleri suret-i hakdan gelüb ol gazî vezir-i rüşen, serasker-i âlişan hazretlerine *gazan mübarek bâd* deyü tebrik edüb ve küffar-ı meşfur için bir gecede yirmi dört saat yer firar ve Gazikirman nâm mahalden kendü sınırlarına geçmiştir Tatarlarımız gelüb haber verdi Kırım yakasında küffar yokdur deyü bu gûne ifade ve İslâm Giray Kalgay Sultan dahi vech-i meşrûh üzere kaime tahrir etmekle serasker-i âlişan Or kalesine iktizasına göre asker koyub bâki kalan asker ile küffarın ordu yeri olan mahalle varılıb sekiz gün ârâm ve gecelerde karakollar ta'yin olunub Tatar-ı ordu-şikâr-ı hâin-i bedkâr²¹. dahi karakol misillü bizim karakollarımızın önün alub bu tarafda kimesne yokdur bu tarafa gidelim bu tarafa gidelim gâh şu tarafa ve gâh bu arada duralım deyü gerüye avdet ederler imiş. Meğer küffarın atlasu üç buçuk saat yerde gizlenmiş ve Tatar ordusu İslâm ordusunun gerisinde iken kalkub bir buçuk saat ilerü ordumuzun doğruluğuna konub firar etmekle ertesi gün vezîr-i müşarünileyhin gavvası غواصی (Kavası?) ve sipahilerden iki ordu beyninde on beş yirmi nefer atlu üç kâfir atlasunu görüb etrafın kuşatub tutub kâfirleri der'akab Paşa hazretlerine götürüb kâfirleri söyletüb dediler cevablarında «Biz ibtidâ geldikde altmış ve yetmiş bin mikdar küffar idik ve on

¹⁸] Adamının himmeti dağları kökünden yokeder.

¹⁹] Kırım kabilelerinden en ilerl sayılanın adı ve bunun beğleri.

²⁰] Kırım hanlarının seçiminde ve Kırım'ın idare işlerinde rey sahibi aristokratlar

²¹] Kitabın aslında bulunan ve Kırım Türkleri için tahkir edici mahiyette olan bu kabil ibareler teessürle muhafaza edilmiştir.

beş bin Kalmık (قالیق) ve on bin Kazak atlasu bâkisi yaya askeridi ceng olundukda Kalmık atlasundan çok âdemlerimiz helâk ve zahîremiz killet üzere olmağla Kalmık askeri firar ve bâki askerimizin üç bin atlasu üç buçuk saat mahalde ve kusuru on iki saat yerde meks etmekle bizler ki atlu askeriyüz bu gece sabaha karşı ordunuzu basacak idik yol nişanlamak için buraya geldik tutulduk» dediklerinde takrirleri zabt ve dilleri kalgaya irsal eylediler ki küffar kendi sınırlarına geçmişdir deyü kaime tahrir buyurmuşlardı. Bunların takrirlerinden ma'lûmları olur deyü tezkire tahrir ve ifade olundukda ol gece Tatarlar dilleri gerü seraskere getürme bahanesiyle vâfir Tatar atlasu ordu üzerine uğrayup be meded deyü ordunun nısfı firar ve Paşa hazretleri dahi ordu içinde yayan taraf taraf gezüb «Bir şey yokdur ümmet-i Muhammed, herkes çadırlarına girsünler» deyü tenbih ederek otağına geldi. Bâki kalan askerlere emniyet gelüb yerlü yerinde karar edüb mukaddem gece firar edenler kale kapısında sabahlayub kalede olan askere dahi helecen vermişlerdi. Bu esnada Tatarlar kâfir atlasunu kaçırub der'-akab atlu askeri ta'yin olunub ılgar ettiler lâkin çi fâide kâfirler gece firar etmişler. Gayrı çare yok yine geldiler. Tatarların bu keyfiyeti dahi ma'lûm oldukda mahall-i mezkûrdan kalkub Or kapısında içerü girüb Tatar ordusu Or taşrasında kalub on beş gün sonra küffar-ı mesfûrun yine vâfir atlasu gerü kale-i mezbure üzerine geldi ve Kalgay Sultanı basdı deyü haber haber üzerine gelüb ol saat serasker-i âlişan atlu asker ta'yin ve üzerlerine Mısır Beğini başbuğ edüb Kalgayın imdadına irsal olundukda küffara yakın kalınca Kalgay Sultan asker-i islâma izin vermeyüb bu arada meks idin ki zira bizim Tatar askeri ile dükenmişdir ve küffarın Kalmık askerinden fark olunmazlar sonra bir nizâ' olur münasib değildir deyü meks murad etmekle askerimiz durmayub küffara mukabil oladursunlar bu tarafta devletlü serasker-i âlişan hazretleri kaleye teşrif ve tabye üzerinde oturub Hakka tevekkül olub intizar üzere iken nâgâh Kırım içinde iskân olunan Nogay kabilesinden ²² Canboylu ve Tışkeoğlu (تیشکه اوغلو) mirzâlarından birkaç kâfirler tutub getirirler ki Kırım içinde satalar. Paşa hazretleri bunları görüb çevirdi, kaftan ve çelenk ve altın ihsan edince bunları gören Tatar mirzaları cümlesi küffarın etrafın alub hemen tutub tutub getürürler idi kuşlukdan ahşama değin üç beş yüz kâfir aldılar ve bizim askerden nısf ül-leyle değin ceng edüb küffar

(Arkası var)

²² Bu kabilenin 1697 de Volga boylarında [zaten Ban boyluk demek de nehir boyuna mensup demektir] Kalmuklar arasından ayrılarak Kuban mansabına gelmesi hakkında bak: *Es-Seb'üs-Seyyar* السبع السيار, 246-7 ve *Raşid* c. II, s. 398. Aynı kabîle için السبع السيار daha yukarıda «Yedi San» adını kullanmaktadır.